

Türkiye ekonomisinde dış ticaret, cari denge ve yapısal dönüşüm*

Erol Taymaz

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Ankara
e-posta: etaymaz@metu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7525-6674

Ebru Voyvoda

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Ankara
ve
Sabancı Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi, İstanbul
e-posta: voyvoda@metu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6887-5047

Özet

Son dönem Türkiye ekonomisinin en önemli kırılganlık göstergeleri arasında sayılan cari açık, 2022 yılında 48.4 milyar dolara ulaşmış ve gayri safi yurtiçi hasılanın %5.3'ü olarak kaydedilmiştir. Türkiye ekonomisi için “dış kaynak bağımlılığı” uzun dönemli bir sorun olarak kabul edilmiş olsa da, özellikle 2000’li yıllardan sonra dış sermaye akımları ve cari denge arasındaki ilişki önemli bir yapısal kırılma geçirmiştir. Böylece ekonomide geleneksel olarak büyüme (talep artışı) kaynaklı ithalat talebi ile ortaya çıkan cari açık ve dış kaynak gereksinimi döngüsünden daha çok, otonom sermaye hareketlerinin belirlediği çevrimlerin tetiklediği bir büyüme ve cari açık döngüsüne geçilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi için kabaca son altmış yılda büyüme, dış ticaret ve cari denge ilişkilerini değerlendirmek ve bugün varılan noktada ekonomide cari denge (açık) sorununun ciddi boyutlara ulaşması ve kronikleşmesinin ardında yatan temel yapısal nedenleri tartışmaktır. Kuşkusuz bu tartışma makroekonomik politikalardan sanayi/teknoloji ve yenilik politikalarına, küresel enerji arzı döngülerinden yine

---

* Submitted/Geliş: 16.02.2023, Accepted/Kabul: 07.06.2023.

Bu makale, 1-3 Şubat 2023 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen 17. Türk Sosyal Bilimler Deneği kongresinde “Tuncer Bulutay Anısına: Ödemeler Dengesi Üzerine (1)” başlıklı oturumda gerçekleştirilen aynı başlıklı sunuma dayanmaktadır. Tuncer Bulutay hocaya öğrenmeye ve araştırmaya dair heyecanını bizimle paylaştığı için saygı ve şükranlarımızı sunarız. Kongredeki ilgili oturumun düzenleyicisi Oktar Türel’e bu makalenin ortaya çıkışındaki katkılarından dolayı, katılımcılara da değerli yorumlarından dolayı teşekkür ederiz.

küresel üretim ağlarına kadar uzanan pek çok faktörden etkilenebilecek bir tartışmadır. Biz bu çalışmamızda özetlenen çerçeve içerisinde uzun dönemde cari açığın bu derece ciddi bir sorun haline gelmesinde rol oynayan yapısal faktörlerden dış ticaret yapısında dönüşüm, yatırım dinamikleri ve “erken sanayisizleşme” dinamiklerini ele alıyoruz.

Anahtar kelimeler: Cari denge, sermaye hareketleri, yapısal dönüşüm, erken sanayisizleşme.

JEL kodları: F32, F43, F10, O11.

1. Giriş

Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme/kalkınma süreci üzerine yapılan değerlendirmeler, farklı uluslararası konjonktür, farklı kalkınma rejimleri ve farklı siyasi dönemler altında da olsa, az gelişmiş bir ülke için küresel ekonomi ile eklemlenmede süreklilik gösteren “dış kaynak bağımlılığı” ve bu bağımlılığın getirdiği kısıtları önemle vurgulamıştır. Boratav (2022), bu bağımlılığın İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (1946-53), serbest dış ticaret rejimi altında süreklilik kazandığı tespitini yapmaktadır. Önceki dönemin (1930-39) korumacı - devletçi sanayileşme programının terk edilmesi, dış pazarlara yönelik ve tarım, madencilik ve altyapı - inşaat sektörlerine öncelik veren kalkınma politikaları Türkiye ekonomisini kronik dış açıklar yolu ile “dışa bağımlı” bir yapıya dönüştürmüştür. İzleyen korumacı ve planlı kalkınma döneminde (1962-79) üretimin yapısı açısından hammadde ve tarımsal üretimde uzmanlaşan bir konumdan sanayileşme ve sınaî üretiminde çeşitlenmeye geçiş ile önemli adımlar atılmış olsa da, ekonominin yapısındaki aşırı ithalat bağımlılığı ve dış açıklara dayalı gelişme süreci kırılmamıştır. Böylece, bu uzun dönemde Türkiye ekonomisinin uluslararası iş bölümündeki görece konumunda kalıcı bir iyileşme gerçekleşmemiştir.¹

1980-sonrası neoliberal dönem ise, pek çok az gelişmiş ekonomi için çarpık, denetimsiz, çoğu zaman edilgen ve dolayısı ile dengesiz koşullarda gerçekleşen “küresel ekonomi ile eklemlenme” sürecinin getirdiği büyüme - kriz çevrimleri ve bu çevrimlerin yarattığı tahribat ile tanımlanmaktadır (UNCTAD, 2003). Bu “dışa açılma” dönemi, Türkiye ekonomisi için de giderek artan ve farklı mekanizmalar (dış ticaret, uluslararası sermaye hareketleri, doğrudan yatırımlar, vs.) üzerinden çeşitlenen bir “dışa bağımlılık” ilişkisi yaratmıştır. Bugün gelinen noktada Türkiye ekonomisinin “en kırılğan” ekonomiler arasında sayılmasının önemli göstergesi olarak ortaya çıkan “cari açık sorunu” da kuşkusuz bu uzun “bağımlılık” sürecinin ana öğeleri ile birlikte ele alınmalıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisi için kabaca son altmış yılda büyüme, dış ticaret ve cari denge ilişkilerini değerlendirmek ve bugün varılan noktada ekonomide cari denge (açık) sorununun ciddi boyutlara ulaşması ve

¹ Bu dönemde sınaî ihracatının ciddi ve süreklilik kazanmış bir ilerleme gösteremeyişinin ve “ithal ikameci” sanayileşme sürecinin dışa bağımlılığı kırılmayışının detaylı bir tartışması için, bkz. Boratav (2022).

kronikleşmesinin ardında yatan temel yapısal nedenleri tartışmaktadır. Tartışmaya bu konudaki önemli bir vurguyu hatırlatarak başlamak gerektiğini düşünüyoruz: Bu yazının ilk paragrafında kısaca değinilen 1980-öncesi dönemde büyüme - cari açık ilişkisi ile özellikle 1989-sonrası dönemde, sermaye hareketleri serbestliği altında büyüme - cari açık ilişkisi arasında önemli bir yapısal farklılaşma söz konusudur. İlişkideki bu yapısal farklılaşma, cari açık sorununun ardında yatan temel etmenleri belirlemede de etkilidir. 1989-öncesi dönemde kabaca yurtiçi talep genişlemesi ile birlikte ortaya çıkan dış tasarruf gereksinimi ile belirlenen cari denge (açık), sermaye hareketleri serbestliği ile birlikte Türkiye ekonomisi için dış dünya ile eklemlenmede önemli bir yapısal dönüşüme uğramıştır.

1980-sonrası dönemde küresel ekonomi ile eklemlenmede Türkiye ekonomisinin geçirdiği bu yapısal dönüşümün temel öğeleri ikinci bölümde özetlenmektedir. Üçüncü bölüm, Türkiye ekonomisinde uzun dönemli büyüme ve cari denge ilişkisi üzerine bir değerlendirme sunmaktadır. Dördüncü bölümde öncelikle dış ticaret ve yapısal dönüşüm, daha sonra da yatırım ve (erken) sanayisizleşme başlıkları altında Türkiye ekonomisi için ciddi boyutlu ve kronikleşmiş sorun olarak ortaya çıkan cari açığın yapısal nedenlerine değinilmektedir. Makalenin beşinci ve son bölümü kısa bir sonuç bölümüdür.

2. 1980-sonrası dönemde küresel dinamikler ve Türkiye ekonomisi

1980-sonrası neoliberal dönemde “yapısal uyum” süreçleri, 1960’lardan bu yana uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme döneminden ihracata dayalı sanayileşme dönemine geçişi tanımlamaktadır. Bu geçişte ihracat teşvikleri önceliklendirilirken, dış ticaret rejiminin tamamen serbestleşmesi, 1983-4’de atılan ithalatın da serbestleşmesine yönelik adımlar ile tamamlanmıştır. İç talebin daralmasına yönelik makroekonomik politikalar ile birlikte adım adım liberalizasyona yönelen dış ticaret rejimi, bu dönemde “dışa açık büyüme” stratejisinin temel unsurunu oluşturmuştur. 1989’da 32 Sayılı Karar’ın yürürlüğe girmesi ile ödemeler dengesi sermaye hesabı da serbest bırakılmış ve Türkiye ekonomisi ticaret ve finansal hareketlerde tamamen dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir. Bu rejim altında dış sermaye hareketleri bir yandan ulusal ekonominin dış kaynak gereksiniminin karşılayıcısı olurken, diğer yandan da büyüme, birikim ve bölüşüm dinamiklerinin de temel belirleyicilerinden biri konumuna gelmiştir. Dış sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması, Türkiye’de finansal piyasaları genel olarak kısa vadeli ve spekülasyon nitelikli sermaye akımlarına da açık hale getirmiş ve 1989-sonrası dönem için kısa vadeli sermaye hareketlerindeki dalgalanma, büyük ölçüde Türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinde de dalgalanmalara ve giderek daha şiddetli hale gelen büyüme-kriz-toparlanma/uyum çevrimlerine neden olmuştur. Küresel ekonomideki

dalgalanmalar ile birlikte sermaye hareketlerinde yavaşlama ve tersine dönüş dönemleri de Türkiye ekonomisi için finansal ve ekonomik krizler olarak kaydedilmiştir (1994, 1998-9, 2001, 2009, 2018).²

2001-sonrası dönem, Türkiye ekonomisinde sermaye hareketleri - büyüme - cari denge ilişkileri açısından önemli kırılmalar göstermektedir. Öncelikle ABD'deki 1999'da başlayıp 2000'in ilk yarısında devam eden faiz artışlarının ve 2000-1'de patlak veren 'dot.com' krizinin ABD'de tüketim ve yatırım talebinde düşümlere ve ekonomide yavaşlamaya yol açması karşısında ABD Merkez Bankası Fed, 2001'den itibaren faiz indirimlerine gitmişti. Ek olarak yürürlüğe konan vergi indirimleri ve Afganistan ve Irak'taki savaş harcamalarının yarattığı genişletici etki, 2003 yılında Avrupa ve Japonya merkez bankalarının da faiz indirimi politikaları benimsemesi ile birlikte küresel düzeyde büyük hacimli bir genişleme ve likidite yarattı (UNCTAD, 2008). Diğer yandan aynı dönemde uluslararası bankalar ve emeklilik fonları, uluslararası sigorta fonları gibi diğer finansal kurumların da küresel piyasalara yönelmesi ile birlikte küresel finans piyasaları hacmi o güne dek görülmemiş büyüklüklere ulaştı. Bu muazzam finansal genişleme, diğer az gelişmiş ülkeler ile birlikte Türkiye'ye yönelen sermaye akımlarında da büyük bir artışa yol açmıştır.

Bu küresel dinamik, yazının Giriş bölümünde de vurguladığımız gibi, bir yapısal kırılmaya yol açmıştır. 1989-öncesi dönemde büyüme - cari açık ilişkisi ile 1989-sonrası dönem büyüme - cari açık ilişkisinde önemli bir farklılaşma söz konusudur. **İlişkideki bu yapısal dönüşüm, cari açık sorununun ardında yatan temel etmenleri belirlemekte ve zaman içerisinde bu etmenler ile karşılıklı ve katı bir ilişki oluşturan bir yapıya evrilmesinde de etkili olmaktadır.** 1989-öncesi dönemde kabaca yurtiçi talep genişlemesi (büyüme) ile birlikte ortaya çıkan (net) ithalat talebi ve dış tasarruf gereksinimi ile belirlenen cari denge (açık) ve dış kaynak gereksinimi, sermaye hareketleri serbestliği ile birlikte Türkiye ekonomisi için dış dünya ile eklemlenmede önemli bir yapısal dönüşme uğramıştır. Buna göre, 1989-sonrası dönemde ekonominin gereksinimlerinden bağımsız hareket eden (otonom) sermaye akımlarının yarattığı genişleme ve talep artışı, üretim ve tüketimin ithalat talebi üzerinden, dış ticaret dengesinden başlayarak cari açık bağlantısını yaratmaktadır.³

² Kuşkusuz bu durum Türkiye ekonomisine has bir süreç tanımlanamamaktadır. Sermaye hareketlerine açık az gelişmiş ekonomilerde 1990'lar sonrası yaşanan tekil krizlerin eş-anlı, ya da izleyen dalgalar halinde diğer çevre ülkelere de yayılması, sermaye hareketleri - krizler ilişkisini değerlendirmede etkili olmuştur: 1994 Meksika, 1997-98 Doğu-Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya ve 2008-9 ABD-Avrupa krizlerinin Türkiye kriz çevrimleri ile sermaye hareketleri dolayısı ile ilişkili olduğu değerlendirilmesi de yapılabilir (Boratav, 2019).

³ Dış sermaye girişleri, büyüme ve cari açık ilişkisini oluşturan farklı mekanizmaların detaylı tartışması için, bkz. Bağımsız Sosyal Bilimciler (2007), Karahanoğulları (2018), Orhangazi (2019), Boratav ve Orhangazi (2022).

Küresel likidite bolluğu altında ekonominin dış kaynak ihtiyacından bağımsız hareket edebilen (kısa dönemli) sermaye hareketleri, 1990’larda cari açığın oldukça üzerinde bir net dış kaynak girişi oluşturmuştur. Dolayısıyla tarihsel olarak büyüme dinamikleri açısından dış kaynak gereksinimi duyan Türkiye ekonomisi için 2000’li yıllara kadar yapısal, kronikleşmiş ve ciddi boyutta bir cari açık problemi söz konusu değildir (Boratav, 2022). 2000’li yıllarda ise, bir yandan küresel ekonomideki gelişmelere bağlı olarak muazzam bir artış gösteren ve az gelişmiş ekonomilere de yönelen sermaye akımları, diğer yandan 2001-krizi sonrası uygulamaya konan ekonomik programın gerektirdiği makroekonomik politikalar Türkiye ekonomisini giderek ağırlaşan bir cari açık sorununa sürüklemiştir. 2001-sonrası dönemde enflasyon hedeflemesi için araç olarak kullanılan ve uzun süre devam eden yüksek reel faiz politikasının sağladığı spekülasyon kazanç olanakları ve yine program uyarınca gerçekleştirilen büyük çaplı özelleştirmeler, gerek kısa gerekse uzun dönemli küresel sermaye akımları için çekim kuvvetlerini oluşturmuştur. Böylece dış sermaye akımları, bir yandan yüksek büyüme oranlarını besleyen dış kaynağı yaratırken, diğer yandan da özellikle finans-dışı kesimlerin yüksek düzeylerde dış borç stoku biriktirmesine neden olmuştur. Bu akımların yol açtığı aşırı değerli reel döviz kurları ise Türkiye’nin talep ve üretim süreçlerini giderek daha fazla ithalata yönlendirmiştir. Böylece Türkiye ekonomisindeki üretim süreçleri giderek artan düzeylerde ara malı ve sermaye mallarının ithalatına bağımlı hale gelmiş; sermaye hareketleri, büyüme dinamikleri ve cari açık arasında güçlü bir ilişki oluşmuştur. Özetle, 2001-sonrası Türkiye, büyüme dinamikleri giderek artan oranlarda cari işlemler açığına ihtiyaç duyan bir ülke konumuna gelmiştir. Öyle ki, 2002-7 döneminden sonra büyüme temposundaki düşüş cari açıklarda azalmaya yol açmamış, daha düşük hızlarda büyüyen Türkiye ekonomisi daha fazla cari işlemler açığı vermiş ve dış borcunu artırmıştır. Önceki dönemlerden farklı olarak küçülmenin yaşandığı dönemler dahi (2009 gibi) dış açıkları ortadan kaldırmamıştır (Türel 2020).

Türkiye ekonomisi için 2008-9 küresel finansal kriz döneminde “yavaşlayan” sermaye girişleri 2009-sonrası dönemde, ABD, İngiltere, AB ve Japonya merkez bankalarınca yürütülen parasal genişleme politikaları ile tekrar hızlanmış ve sermaye girişleri - büyüme ilişkisi 2018 krizine dek sürdürülebilmiştir.

Böylece, kronik dış açıklar ile büyüyen Türkiye ekonomisi, 2009’daki küçülmenin ardından yeniden görece yüksek büyüme oranları yakalamıştır. Merkez ekonomilerde sifıra yakın düşük faizler, diğer az gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de ucuz kredi olanaklarından yararlanmasını sağlamıştır. Böylelikle sermaye girişleri, bir yandan finansal piyasalar ve özellikle gayrimenkul piyasalarında hızlı genişlemeye yol açarken, bir yandan da artan kredi ve borçlanma olanaklarına bağlı olarak da iç talepteki artışlar ile büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

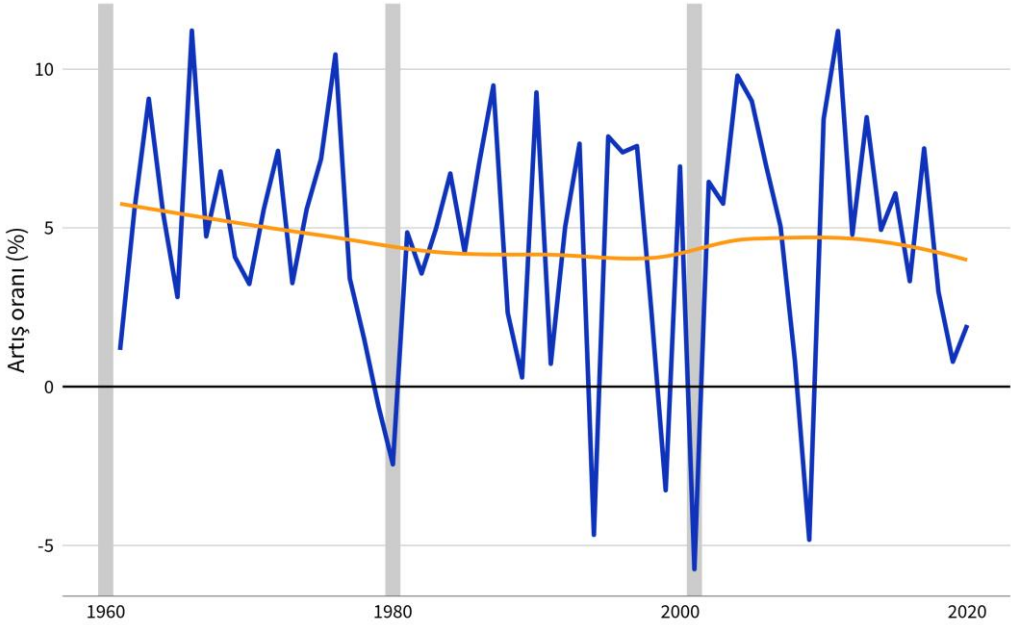
Esasen 2001-sonrası küresel likiditenin bolluğu, aynı zamanda, 1980-90'lar boyunca çalkantılar, ödemeler dengesi problemleri ve ekonomik krizler yaşayan az gelişmiş ekonomiler (özellikle Doğu Asya) için bir yeniden yapılanma olasılığı da sunmuştur. Küresel genişleme dönemlerinde giderek artan birincil mallar, hammadde ve sınai ürün talebi birçok az gelişmiş ekonomi için belirli kısıtlar altında da olsa, makroekonomik politika alanları yaratmanın ve cari fazla vermenin olanaklarını da oluşturmuştur (Taymaz ve Voyvoda, 2022). Ancak bu dönemde Türkiye ekonomisi gerek makroekonomik, gerekse sanayi / sektörel politikalar açısından bu yapısal dönüşümü gerçekleştirecek ve zaman içerisinde birikmiş kırılğanlıkları azaltmaya yönelecek bir ortam oluşturmaktan uzak kalmıştır. Böylece Türkiye ekonomisi bir yandan ithalat bağımlılığı artan ve sürekli dış kaynak gereksinimi içerisinde olan bir ekonomi konumuna gelirken, bir yandan da uzun dönemde ekonominin büyüme ve üretkenlik dinamiklerini yüklenmekten uzak inşaat ve gayrimenkul gibi sektörlerde genişlemeyi tetiklemiştir. Bu ortamda Türkiye ekonomisinin uzun süredir farklı ölçütler altında “kırılğan ekonomiler” arasında sayılması şaşırtıcı değildir.

3. Uzun dönemli büyüme, GSYİH ve cari denge

Türkiye’de ekonomi ve dış ticaret yapısındaki dönüşümü anlamak için bu bölümde Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme eğilimine ve büyüme - cari açık ilişkisine bakacağız.

Ülkelerin ekonomik büyümesini ölçmek için en yaygın olarak kullanılan değişkenlerden biri gayri safi yurt içi hasıladır (GSYİH). GSYİH bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin değerini gösterir. GSYİH’nin ölçülmesi ve hesaplanmasında pek çok sorun bulunmasına karşın, ülkelerin çoğunda uzunca bir süredir Birleşmiş Milletler tarafından önerilen yöntem kullanıldığı için, bu değişken ülkeler-arası ve uzun-dönemli karşılaştırmalar açısından uygun değişken olmaktadır.

Şekil 1
Türkiye’de GSYİH artış oranları (1961-2020)

Kaynak: Dünya Bankası, *World Development Indicators*.

Türkiye’nin 1960-sonrası GSYİH büyüme oranları Şekil 1’de sunulmuştur. Görüldüğü gibi GSYİH artış oranı yıldan yıla önemli iniş-çıkışlar göstermektedir. LOESS yöntemi⁴ kullanılarak ve kısa dönemli dalgalanmalar düzleştirilerek uzun dönemli büyüme oranları bulunmuştur. Şekilde turuncu renkle gösterilen uzun dönemli büyüme oranlarının son 60 yıllık dönemde %4.5 - 5.5 bandında istikrarlı bir şekilde kaldığı anlaşılmaktadır.

Uzun dönemli büyüme hızındaki bu istikrara karşın, ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak Türkiye ekonomisinin 1960-sonrası gelişimini üç ana döneme ayırmak mümkündür.⁵ 1960’tan 1980’e kadar olan ve “ithal ikameci sanayileşme” modelinin uygulandığı dönemde uzun dönemli büyüme hızı yaklaşık %5 olmuştur. Arap-İsrail savaşları sonrası yaşanan (1973 ve 1979) petrol

⁴ Düzleştirme parametresi (“span”) 0.75 olarak alınmıştır (ggplot2 paketi, geom_smooth fonksiyonu kullanılmıştır).

⁵ Dönemleştirme ve her dönemin önemli gelişmeleri konusunda detaylı bilgi için, bkz. Özçelik ve Özdemir (2022),

fiyatlarındaki artışın da etkisi ile 1970’li yıllarda ödemeler dengesi sorunları artmış ve uzun dönemli büyüme hızı tedrici olarak %4.5’a düşmüştür.

Bu dönem 1979-80’de döviz krizi ile sonuçlanmış ve 1980 askeri darbesinden sonra “dışa açık sanayileşme” modeline geçilmiştir. Her ne kadar yeni model “dışa açık sanayileşme” olarak tanımlansa da “sanayileşme” konusu giderek ikinci planda kalırken, ekonomi hızlı bir şekilde “dışa” açılmış ve ekonomik büyüme ve gelişme süreci uluslararası piyasalardaki gelişmelere bağımlı kılınmıştır. 1980’lerde ihracat yoğun bir şekilde desteklenmiş, ithalat üzerindeki kısıtlamalar hızla kaldırılmış ve nihayet 1989’da sermaye hareketleri tümüyle serbestleştirilmiştir.

1989’da sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte ekonomik büyüme hızındaki dalgalanmaların arttığı bir dönem yaşanmıştır. İktisatçıların “kayıp 10 yıl” dediği bu dönemde üç büyük kriz yaşanmış (1994, 1999 ve 2001), son krizden sonra yapılan ilk seçimde hükümeti oluşturan siyasi partilerin hiçbiri TBMM’ye girememiş ve Dünya Bankası-IMF destekli “yapısal uyum programı” yeni hükümet tarafından güçlü bir şekilde uygulanmıştır (Taymaz ve Voyvoda, 2012). 2001-krizi sonrasında ekonomi hızlı bir şekilde toparlanmış, uluslararası gelişmelerin de olumlu katkısıyla GSYİH hızlı bir şekilde büyümüştür. 2008-2009’da yaşanan dünya krizi Türkiye ekonomisinin de küçülmesine yol açmış, 2009-sonrası dönemde büyüme hızı düşüş eğilimine girmiştir. Özellikle 2012’den sonra kredi genişlemesi yoluyla, inşaat sektörünün öncülüğünde ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik politikaların olumsuz etkileri gözlenmeye başlamış, alınan kısa dönemli palyatif tedbirler ekonomik sorunların daha da artmasına yol açmış, bunun sonucu olarak 2019’da ekonomi adeta durma noktasına gelmiştir.

Türkiye’nin büyüme performansını değerlendirebilmek için uluslararası ekonomi içindeki görel konumunu da değerlendirmek gerekir. 1960-2020 dönemi Türkiye ekonomisi için, dönem boyunca kişi başına GSYİH’nın ciddi oranda arttığı, fakat bu artışa karşın Türkiye’nin dünya ülkeleri arasındaki görel konumunun çok fazla değişmediği bir patika tanımlamaktadır. Bu 60 yıllık dönemde, diğer ülkeler gibi Türkiye ekonomisi de sadece nicel olarak büyümemiş, niteliksel olarak da önemli bir gelişme gerçekleştirmiş, ekonomik ve teknolojik yapısı dönüşmüştür. Fakat diğer ülkelerde de benzer bir dönüşüm gerçekleştiği için Türkiye’nin görel konumu değişmemiştir.⁶

⁶ Bu dönemde genel olarak ülkelerin görel konumları genelde oldukça istikrarlı görünse de bazı ülkeler konumlarını değiştirebilmiştir. Örneğin Güney Kore’de kişi başına GSYİH 1960’larda Türkiye’nin yaklaşık yarısı kadar olduğu halde, bu dönemde çok hızlı büyümesi sonucu günümüzde Güney Kore’de kişi başına GSYİH Türkiye’nin iki katından fazladır. Benzer şekilde, 1960’larda dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Çin’in kişi başına GSYİH’sı günümüzde Türkiye’ninkine yaklaşmıştır. Burada uluslararası ekonomide görel konumunu koruyamayan ülkelerin de olduğunu vurgulamamız gerekiyor. Örneğin aynı dönemde Kongo DC, Madagaskar, Nijer ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi bazı ülkelerin görel (ve mutlak) gelir düzeyinde düşüş yaşanmıştır.

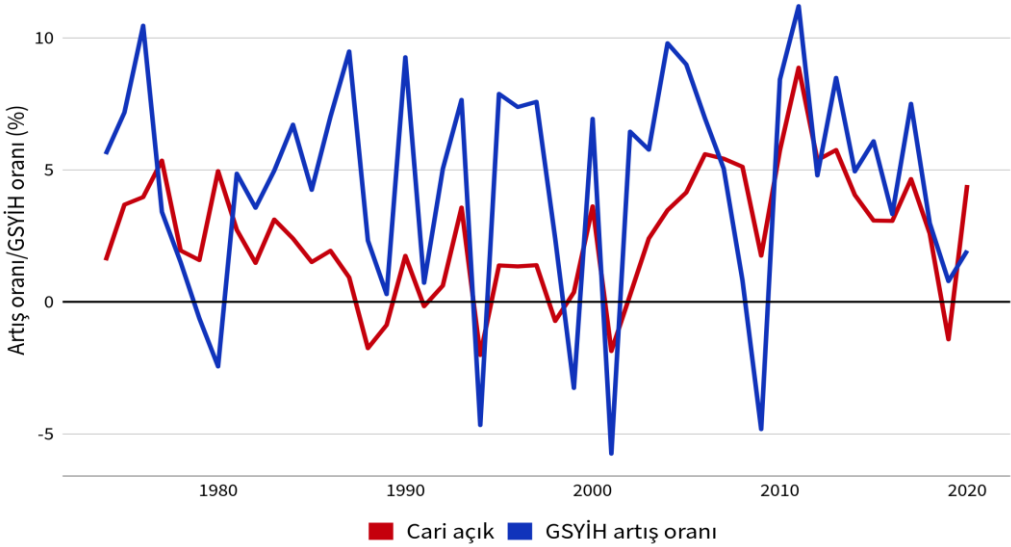
Cari açık açısından bakıldığında, 1960-80 dönemi uluslararası ekonomi ile bağların zayıf olduğu, bunun bir göstergesi olarak dış ticaretin GSYİH'ye oranının düşük düzeyde devam ettiği bir dönem olmuştur. İthal ikameci sanayileşme modelinin derinleşmesi sürecinde yatırım malları ithalatının önem kazanmasına ek olarak, 1973'te yaşanan petrol şoku ithalat değerinin artmasına yol açmıştır. İhracatın aynı düzeyde artırılamaması sonucu cari açık 1970'lerin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Cari açık/GSYİH oranının % 5'e çıktığı 1980'de ağır bir döviz krizine girilmiş ve döviz krizi sonucu ithalatın durma noktasına gelmesi ekonominin sert bir şekilde küçülmesine yol açmıştır (bkz Şekil 2)⁷. Bu dönemde cari açığın artması ekonomik krizin öncü göstergesi olmuştur.

1980'den sonra uygulanan yoğun ihracat teşvikleri ile özellikle emek-yoğun ürünlerin ihracatında ciddi bir artış sağlanırken cari açık tedrici olarak düşmeye başlamıştır. 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu Türkiye'ye portföy ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak sermaye girişi hızlandı. 1990'lı yıllarda yabancı sermayenin toplam yatırımlar içindeki payının artışına paralel olarak, cari açık ve GSYİH büyüme oranı arasında zayıf, fakat pozitif bir ilişkinin olduğunu görüyoruz. GSYİH'nin büyüdüğü yıllarda, cari açık kısmen artarken, ancak ekonominin küçüldüğü yıllarda (1994 ve 2001) cari fazla verilebilmiştir.

---

⁷ Şekil 3'te düşey eksenle GSYİH artış oranı ve, GSYİH artış oranı ile ilişkisinin daha iyi görülmesi için, Cari açık/GSYİH oranı yer almaktadır. Şekilde Cari açık/GSYİH oranının pozitif olması cari açık, negatif olması ise cari fazla anlamına gelmektedir.

Şekil 2
Ekonomik büyüme ve cari açık (1973-2020)

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri, Dağıtım Sistemi (EVDS)

Şekil 3’de de görüldüğü gibi 2001 krizinden sonraki dönemde cari açık - büyüme ilişkisi çok belirgin ve güçlü olmuştur. Ekonominin büyüdüğü yıllarda cari açık artmış, buna karşın 2009’da kriz olmasına karşın cari fazla gerçekleşmemiş, bir anlamda cari açık kronik bir olgu haline gelmiştir. 2009 krizi sonrası dönemde ise cari açık oranı, büyüme oranı ile hemen hemen aynı düzeye çıkmış, ekonomi 1 puan daha fazla büyüdüğünde cari açık da 1 puan daha artmıştır.

4. Cari açığın yapısal nedenleri

4.1. Dış ticaretin yapısı

Türkiye’nin son 60 yıllık dönemde uluslararası ekonomi içindeki konumu çok fazla değişmedi; fakat bu dönem boyunca ekonominin sadece nicel olarak büyümediği, nitel olarak da bir dönüşüm gerçekleştirdiği söylenebilir. Örneğin, tüm dönem boyunca tarımsal üretimin GSYİH içindeki payı 1960’larda %40’lardan 2020’de %6’ya kadar düşmüştür. Sanayinin payı da 1960’ta sadece %12 olduğu halde, özellikle 1960’larda hızlı bir şekilde artarak 1990’ların sonlarında %25’e yaklaşmıştır. 2000’li yıllarda GSYİH hesaplamasında yapılan revizyonlardan dolayı

uzun dönemli karşılaştırma yapmak zorlaşmış olmakla birlikte, yayımlanan son seriye göre sanayinin GSYİH içindeki payı 1990'ların sonlarından itibaren hızla %20'ler düzeyine düşmüş ve 2002-17 döneminde yaklaşık bu düzeyde kalmıştır.⁸ Ekonomi içinde tarımın payının azalması ve hizmet sektörleri ile (bir döneme kadar) sanayinin payının artmasının yanı sıra, sanayinin yapısında da önemli bir dönüşüm gerçekleşmiş, emek yoğun sektörlerin payı azalırken, orta-teknolojili sektörlerin payı artmıştır.

Türkiye'nin ekonomik ve buna bağlı olarak teknolojik yapısında yaşanan dönüşümü en iyi yansıtan göstergelerden biri ihracatın yapısıdır, çünkü ihracatın yapısı ulusal ekonominin uluslararası ekonomide hangi ürün (ve teknolojilerde) uzmanlaştığını, bir başka deyişle uluslararası ekonomiye nasıl eklemlendiğini göstermektedir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Comtrade⁹ verilerini kullanarak 1962- 2020 dönemi Türkiye'nin ihracat yapısındaki değişimi inceleyeceğiz.

Türkiye'nin ihracat yapısındaki dönüşümü dört ana ürün grubu düzeyinde ele alıyoruz: tarım ve gıda, tekstil ve hazır giyim, makina ve ulaşım araçları, elektrik ve elektronik (E&E).¹⁰ Tarım ve gıda büyük ölçüde hammaddeye dayalı ürünlerden oluşmaktadır. Bazı işlenmiş gıda ürünlerinin üretimi görece olarak yüksek teknoloji içerse de, bu ürünlerin toplam içerisindeki payı çok küçüktür. Tarım ve gıda ürünleri, Sanayi Devrimi'nden önce de üretilmekte olan ürünleri içermektedir. Tekstil, 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nin öncü sektörü olmakla birlikte günümüzde emek-yoğun ve olgun-teknolojili¹¹ bir ürün olarak tanımlanabilir. Makina ve ulaşım araçları 19. yüzyıl ortalarında gerçekleşen 2. Teknoloji Devrimi ve 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında yaşanan 3. Teknoloji Devrimi'ni tanımlayan ürünleri içermektedir. Elektrik ve elektronik ürünler ise büyük ölçüde 3. Teknoloji Devrimi ve 1970'lerde gelişen 4. Teknoloji Devrimi'nin ürün ve teknolojilerini temsil etmektedir.

Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Teknoloji Devrimleri'nin sınıflanması ve tanımlanmasına ilişkin bir ortak görüş olmamakla birlikte, dijital

⁸ GSYİH hesaplamalarında son revizyon 2020 yılında, "Dış Ticaret İstatistikleri (Özel Dış Ticaret sisteminden Genel Dış Ticaret sistemine geçiş), Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri (UHTİ) ve Ödemeler Dengesi İstatistiklerinde (ÖDİ) yapılan revizyonlar nedeniyle" yapılmıştır. Bu seriye göre sanayinin GSYİH payı 2016'dan sonra olağanüstü bir artış göstererek 2022'de %27.1'e ulaşmıştır (6 yılda 7.5 puanlık bir artış). Bu artışın en önemli nedenlerinden biri, aynı dönemde inşaat ve gayrimenkul faaliyetleri sektörlerinin toplam payının 2016'da %16.2'den 2022'de %8.2'ye düşmesidir.

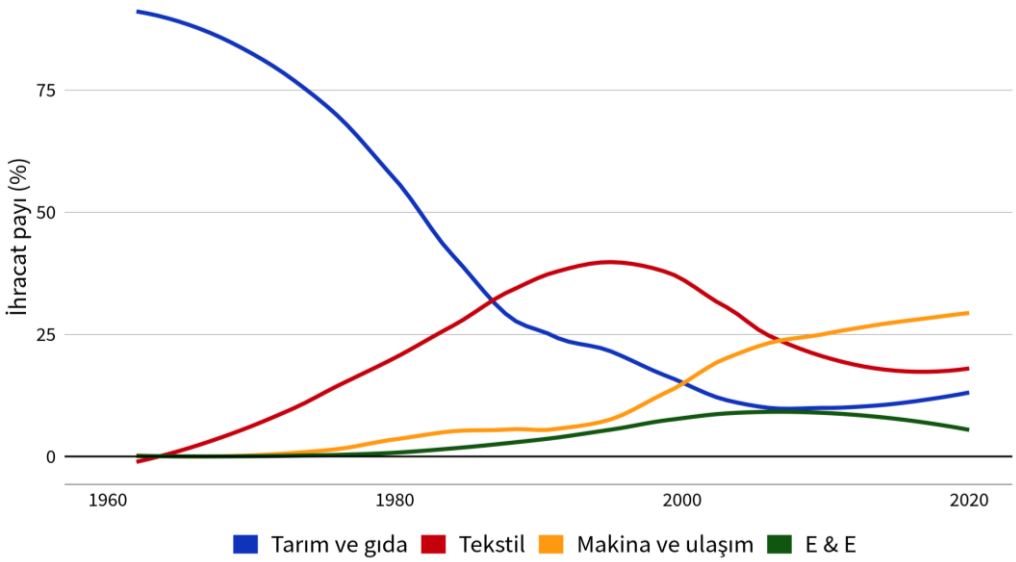
⁹ Burada BM Comtrade verilerini uyumlulaştırdığı için CEPII tarafından hazırlanan BACI verilerini kullanıyoruz. Ayrıntılı bilgi için, bkz. www.cepii.fr.

¹⁰ Ürün sınıflamasında tüm dönem için verisi bulunan SITC Rev. 1 sınıflamasını kullanıyoruz. "Gıda ve tarım" SITC 0, 1, 21, 22, 24, 26, 29 ve 4, "tekstil" 65, 84 ve 85, "makina ve ulaşım" araçları 69 ve 7 (72 hariç), "E&E" 72 ve 86 ürün gruplarından oluşmaktadır. Bu dört gruba girmeyen ürünler, Şekil 3'te yer almayan "Diğer" grubunu oluşturmuştur.

¹¹ "Olgun-teknoloji", teknolojik potansiyelini büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve belirli bir olgunluğa ulaşmış, bu nedenle hızlı bir değişim göstermeyen teknolojileri tanımlamaktadır.

ağlar, yapay zekâ, nesnelerin interneti, robotlar, dronlar ve yeşil teknolojiler gibi ürün ve teknolojilerin “geleceğin teknolojileri” olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Burada kullandığımız ticaret sınıflamasının “geleceğin teknolojileri”ni tanımlamakta yetersiz olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3
Türkiye'nin ihracat yapısı, 1962-2020

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Comtrade

Şekil 3'te görüldüğü gibi 1960'larda Türkiye hemen hemen sadece tarım ve gıda ürünleri ihraç edebilen tipik bir “az gelişmiş ülke” konumundaydı.¹² 1960 ve 1970'li yıllarda izlenen ithal ikameci politikalar ile bu dönemde sanayi sektörleri, özellikle de tüketim malları üreten sektörler gelişmeye başladı ve tekstil ürünlerinin ihracat içerisindeki payı arttı.

1980 askeri darbesinden sonra uygulanan ihracat teşvikleri en çok tekstil gibi emek-yoğun sektörler üzerinde etkili oldu. 1980'li yıllar boyunca tekstil ürünlerinin ihracat payı artmaya devam etti ve 1980'lerin sonlarında tekstilin payı tarım ve gıdanın payını geçti. Bu dönemde emek-yoğun sektörlerin daha hızlı gelişmesi sonucu, ithal ikameci sanayileşme döneminde gelişen orta-teknolojili sektörlerin

¹² Şekilde yer alan veriler yıllık dalgalanmaların etkisini gidermek için LOESS yöntemi ile düzeltilmiştir.

payında bir gerileme yaşandı. Orta-teknolojili sektörlerin görece olarak gerilemesinin bir başka boyutu da bu sektörlerde öncü rol oynayan kamu girişimciliğinin giderek terk edilmesi ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi oldu. Bu süreç sonucu kamu girişimlerinin imalat sanayii katma değerindeki payı %40,5'den (1980) %20,3'e (2000) düştü (Şenses ve Taymaz, 2003).

1990'lı yıllarda makina ve ulaşım ile elektrik ve elektroniğin payında bir artış gözlemlendi. Türkiye'nin 1996'da Avrupa Birliği (AB) ile gümrük birliği oluşturmasından sonra özellikle makina ve ulaşım araçları ihracatında hızlı bir artış yaşandı. Ulaşım araçları ihracatının artışında Avrupa otomobil üretim zincirleri ile bütünleşen çok uluslu firmalar önemli bir rol oynarken, makina ihracatında yerel orta-büyükölçekteki firmalar belirleyici oldu. Bu dönemde "elektrik ve elektronik" ihracatının hemen hemen tamamı tüketici elektroniği ürünlerinden, özellikle renkli televizyondan oluşuyordu. AB'nin 1994, 1995 ve 2002'de Çin, Malezya, Kore, Tayland ve Singapur'dan gelen ürünlere *antidamping* vergisi uygulaması sonucu Türkiye'deki üreticiler fiyat avantajı elde ettiler ve AB piyasasında pazar paylarını artırdılar. Fakat tüplü televizyon yerine LCD televizyonların gelişmesi sonucu Türkiye bu ürünlerdeki rekabet gücünü kaybetti ve 2005'ten sonra elektrik ve elektronik ürünlerinin (yani tüketici elektroniğinin) ihracat içindeki payı düşmeye başladı (Taymaz ve Yılmaz, 2008).

2008-2009 dünya krizinden sonra yapısal dönüşümün yavaşladığı, adeta durduğu gözleniyor. Bu dönemde tarım ve gıda ile tekstilin paylarındaki uzun dönemli düşüş durmuştur.

Türkiye'nin 1960-sonrası ihracat yapısındaki dönüşüm, uluslararası ekonomiye nasıl eklenildiğini gösteriyor. 1960'lı yılların başlarından 1980'lerin ortasına kadar Türkiye'nin en önemli ihraç ürünü, bir başka deyişle Türkiye'nin uluslararası iş bölümünde uzmanlaştığı ürün, hammaddeye dayanan tarım ve gıda. 1980'lerin ortalarından 2000'lerin ortasına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık dönemde Türkiye giderek artan oranda tekstil ürünlerinin üretiminde uzmanlaştı. 1990'ların sonlarından başlayarak makina ve ulaşım araçları ihracatı en önemli ihraç ürünü olmaya başladı. Bu süreci hammaddeye dayalı ürünlerden emek-yoğun ürünlere, daha sonra da emek-yoğun ürünlerden orta-teknolojili ürünlere doğru bir dönüşüm olarak özetlemek mümkündür. Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu yapısal dönüşümün 1960-sonrası dönemde uluslararası ekonomideki görece konumunu korumasındaki en önemli etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Bu olumlu gözleme karşın, Türkiye'nin gerçekleştirdiği yapısal dönüşüm ve uluslararası iş bölümündeki değişen konumunun gelişmiş ülkelerle arasındaki farkın kapanmasına yetmeyecek hız ve düzeyde olduğu da vurgulanmalıdır. 1980'lerde ihracatın en önemli ürünü olmaya başlayan tekstil Sanayi Devrimi'nin ürünüydü; fakat bu dönemde uluslararası ekonomide 4. Teknoloji Devrimi'nin sonlarına geliniyordu. Makina ve ulaşım araçlarının en önemli ihraç ürünü olduğu,

Türkiye'nin orta-teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmaya başladığı dönemde ise yazılım temelinde 5. Teknoloji Devrimi başlamıştı. 2020'ye gelindiğinde, Türkiye artık bir önceki teknolojik devrimin ürünü kabul edilebilecek elektrik ve elektronik ürünlerinin üretiminde hâlâ kayda değer bir paya sahip değildi.

Türkiye'nin uzmanlaşma yapısındaki değişimi, Kore gibi bu dönemde hızlı büyüyen ülkeler ile karşılaştırmak ekonomik büyüme – uzmanlaşma - yapısal dönüşüm ilişkisinin anlaşılması açısından önemli. Kore de 1960'larda Türkiye gibi bir tarım ülkesiydi ve ihracatında en büyük pay tarım ve gıda ürünlerindedi. Kore de tarım ve gıdadan tekstile, tekstilden makina ve ulaşım araçlarına doğru bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdi; fakat bu dönüşüm Türkiye'den çok daha önce ve hızlı oldu. Kore'de tekstil 1960'ların sonlarında, makina ve ulaşım araçları da 1990'larda en önemli ihraç ürünü oldu. Bu hızlı dönüşüme ek olarak, Kore'de elektrik ve elektronik ürünlerinin payı makina ve ulaşım araçları ile birlikte arttı. Bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payı 2020'de Türkiye'de %5'in altında olmasına karşın, Kore'de %35'e yaklaşmıştı.

Her ülke belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak uluslararası ekonomi ile eklemlenir. Teknolojik gelişme süreci sonucu sürekli yeni ürünler ve sektörlerin ortaya çıkmasıyla bu uzmanlaşma yapısı da sürekli dönüşüm içerisindedir. En yeni ve ileri ürünlerin ve teknolojilerin üretim ve geliştirilmesinde uzmanlaşan ülkeler hem teknoloji rantını elde ederek, hem de yeni teknolojinin gereksinim duyduğu nitelikli işgücünü istihdam ederek uluslararası işbölümünde daha avantajlı bir konum elde ederler. Daha standart ve teknolojisiz olgunlaşmış ürünlerde uzmanlaşan ülkeler, düşük maliyet ve ücret temelinde birbirleri ile rekabet ederler ve sürekli olarak yeni ürün ve teknolojileri ithal etmek zorunda kalırlar. Bu dinamik bir süreç olduğu için ekonomik büyüme, uzmanlaşma yapısında dönüşüm ile birlikte gerçekleşir; fakat uzmanlaşma yapısında dönüşüm, yeni ürün ve teknolojileri kapsayacak şekilde gerçekleşmedikçe, ülke izleyici konumda kalmaya devam eder. Türkiye'nin 1960-sonrası ekonomik büyüme süreci, izleyici konumda kalan ülkeler için tipik bir örneği temsil ederken, Kore örneği, hızlı bir yapısal dönüşüm ile uluslararası iş bölümündeki konumun nasıl değiştirilebileceğini göstermektedir.

4.2. Yatırım dinamikleri

Kuşkusuz az gelişmiş bir ekonominin yapısal olarak dönüşme ya da dönüşememe süreçleri ve böylece küresel ekonomi ile eklemlenme dinamiklerinde bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, birikim süreçleri ve bu süreçleri yöneten politika çerçevesi ile yakından ilişkilidir. Teknolojik yeniliklerin, yeni üretim süreçlerinin, üretkenlik artışlarının ve üretimde çeşitlenmenin ardında yatan temel faktör de yatırımların düzeyi, niteliği ve (sektörel) dağılımıdır.

Türkiye ekonomisi için 1980-sonrası dışa açılma sürecinin sanayileşme, üretkenlik ve yapısal dönüşüm dinamikleri açısından belirleyici ve sonraki dönemlere de yansıdığını gördüğümüz en önemli özelliklerinden biri, aynı zamanda ihracata yönelik sanayileşme modelinin de en çarpıcı eksikliklerinden birisi olmuştur. Bu özellik, 1980-sonrası dönemde sanayide sürdürülebilir bir sermaye birikiminin yaratılamamış olmasıdır (Şenses, 1984; Yeldan, 1995, 2001; Voyvoda ve Yeldan, 1999). 1970'lerin ikinci yarısında yüzde 35.0 civarında seyreden imalat sanayiinin sabit sermaye yatırımlarından aldığı pay, 1980'lerin ilk yarısında ortalama yüzde 25'ler civarına düşmüştür. Bu düşüşün ardında yatan en önemli etken, kamu kesiminin sanayi yatırımlarındaki azalmadır. 1980-sonrası dönemde liberalleşme sürecinin önemli bir parçası olarak, kamu kesiminin sanayi sektöründe üstlendiği kritik rolün ve sanayide kamunun üretici olarak varlığının adım adım geri çekilmesi uygulamaya konmuştu. Bu doğrultuda atılan adımlar, öncelikle sanayi sektöründe kamu yatırımlarının son bulması, planlanmış olan yeni yatırım malları sanayilerinin kurulumundan da vazgeçilmesidir. Demir-çelik, kâğıt, gıda ve kimya sektörlerinde makinelerinin siparişi dahi verilmiş olan sanayilerin kurulumundan vazgeçilmiş ve kamu iktisadi teşebbüslerinin yeni yatırımlarla büyümesi durdurulmuştur (Kepenek, 1999). Böylece, toplam kamu sektörü yatırımları içerisinde imalat sanayiinin aldığı pay 1980'de %26.3'den 1988'de %5.9'a kadar düşmüş, bu oran 1990'lar boyunca % 5'in altında kalmıştır.

Bununla birlikte, özel sektör yatırımları sanayide kamu yatırımlarının çekilmesi ile oluşan boşluğu dolduramamış ve 1970'lerin ikinci yarısında %40'lar civarında seyreden toplam özel sektör yatırımlarında imalat sanayii payı 1980'de %30'a düşmüştür. Bu pay, 1988'de %21.4 olarak gerçekleşmiştir (bkz. Şekil 4). Kamu yatırımlarının hızla düştüğü, ihracatın sanayi malları lehine oluşturulan politikalar ile önemli artışlar gösterdiği bir dönemde, özel yatırımların sanayileşme dinamiğini canlı tutacak derecede artış gösterememesi sonucunda 1980'ler boyunca imalat sanayi yatırımları son derece zayıf kalmış ve ancak 1989'da 1980-öncesi reel düzeylerine ulaşabilmiştir (Yeldan, 1995). 1980'ler boyunca özel yatırımlar, giderek artan oranda konut sektörüne yönelirken, kamu yatırımları da ağırlıklı olarak enerji ve ulaştırma - altyapı sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Konut sektörünün özel yatırımlardan aldığı pay 1988'de %51.8'e ulaşmıştır. Bu pay, 1990'lar boyunca giderek azalsa da bu on-yılda ortalama %40'lar civarında seyretmiştir. Bu dönemde özel sektör yatırımları içinde imalat sanayiinin payı da ortalama %24 düzeyinde kalmıştır. 1990'lar boyunca Türkiye ekonomisinin sıklıkla içine girdiği "istikrarsız" patika, kamu borç birikimi ve finansman sorunları, özellikle sanayide üretkenlik artışlarını destekleyebilecek genel ve yaygın teşvik politikalarının ve yatırım eksikliğini gidermeye yönelik tedbirlerin uygulanabilmesini zorlaştıran bir rol oynamıştır (Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz, 2011).

Şekil 4
Özel Sabit Sermaye Yatırımları, Sektörel Paylar (%), 1972-2019

Kaynak: Yeldan (2001); TÜİK.

Toplam sabit sermaye yatırımları 2001 krizi döneminde GSYİH'e oran olarak %18'e kadar düşmüştür. 2002-7 döneminin yüksek büyüme temposu altında yükseliş trendine girse de, yatırım/GSYİH oranı bu dönemde ortalama %24.7 düzeyinde kalmış ve 2007'de %27.9 olarak kaydedilmiştir. Aynı dönemde özellikle dış sermaye akımları karşısında Lira'nın değerlenmesi ile geleneksel sanayiler ihracatta rekabet gücünü kaybetme eğilimine girerken, ucuzlayan ithal girdiler ise üretimde ve ihracatta küresel ağlar ile yeni ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin, motorlu kara taşıtları, makina ve elektronik gibi sektörlerde küresel üretim ve ticaret ağlarına dahil olabildiğini vurgulamıştık. Ancak ithal girdi bağımlılığı bu sektörlerin zaman içerisinde yüksek katma değer üretmeleri önündeki en önemli engellerden birini oluşturmuştur (Yükseler ve Türkan, 2008). Bu gelişmeler ışığında 2002-7 döneminde özel sektör sabit sermaye yatırımlarında imalat sanayiinin payı %30.3'e yükselse de bu dönemden sonra hızlı bir düşüş sergilemiştir. 2015-9 dönemi için imalat sanayiinin özel sektör toplam yatırımlarındaki payı %21.8'dir.

2001-krizi sonrası dönemde, özel sektör yatırımlarının ağırlıkla konut ile enerji ve ulaşım sektörlerine kaydığını gözlemliyoruz. Kuşkusuz bu yöneliş, dönemin “inşaat odaklı büyüme” olarak anılmasını sağlayan gelişmeler ile uyumludur. 2000 ve 2010’lu yılların Türkiye ekonomisi için büyüme dinamikleri açısından en belirleyici özelliği, inşaat ve gayrimenkul sektörlerini merkeze alan bir yapı sergilemesidir. Bu dönemde inşaat sektöründe arz, temel olarak, kamu arazileri ve TOKİ üzerinden yaratılan rantlar, kamu-özel yatırım ortaklıkları, inşaat sektörünün bir yandan demir, çimento gibi sektörler ile geri, bir yandan da mobilya, ev elektroniği ve beyaz eşya gibi sektörler ile olan ileri bağlantıları dolayısı ile şekillenmiştir. Küresel likidite bolluğu ve bu bolluk altında mümkün hale gelen düşüş eğilimindeki reel faizler altında finans sektörü, inşaat ve gayrimenkul sektörlerindeki arzın artışında, sektöre yönelen ucuz krediler vasıtası ile kilit bir rol oynamıştır. Bu ortamda yine banka kredileri aracılığı ile gerek inşaat, gerekse bağlantılı sektörlerde talep artışı da sağlanabilmiştir.¹³

Burada kısaca ele aldığımız yatırım dinamiklerinin bu dönemde cari açığın büyümesi ve kronik hale gelmesi açısından önemli sonuçları vardır. Öncelikle, ele aldığımız dönem boyunca, Türkiye ekonomisi için gerek sektör-içi teknolojik dönüşüm yolu ile üretkenlik artışlarını destekleyecek, gerekse sektörel kaymalar ve çeşitlenme ile üretkenlik dinamikleri yaratabilecek ve bu dinamikleri sürdürebilecek nitelikte yatırım/GSYİH düzeyi oluşturduğu tespitini yapmak mümkün görünmemektedir. 2002-7 döneminde %25’ler düzeyinde seyreden toplam yatırım/GSYİH oranı 2009’da en düşük düzey olarak %22.2 oranında seyretmiş, izleyen on yıl içerisinde ise 7 puanlık bir artış ile %29’a çıkmıştır. Ancak bu artışın %90’ından fazlasını inşaat sektörünün konut ve altyapı - ulaştırma bileşenleri sağlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde sermaye birikimi, sektörel dağılım açısından da teknolojik yenilikler ve üretkenlik artışları ile cari açığı azaltacak bir yapısal dönüşümü desteklememiştir.

4.3. Erken sanayisizleşme

Buraya kadar ele aldığımız dinamiklerin önemli bir sonucu, aynı zamanda ele aldığımız cari açık sorununun da önemli bir belirleyicisi olarak şekillenmektedir. 1980’lerden bu yana küresel ekonominin geçirdiği neo-liberal dönüşümün son dinamikleri, özellikle Türkiye gibi uzun dönemli ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulamış ülkelerde sanayi üretiminde derinleşme ve çeşitlenmeye de engel teşkil etmiş görünmektedir.

¹³ 2001-sonrası dönemde inşaat sektörünün gerek sermaye birikimi, gerekse büyüme dinamikleri açısından kilit sektör haline gelmesinin detaylı tartışması için, bkz. Yeşilbağ (2016), Değirmenci vd. (2017), Orhangazi (2019).

Bu yazının Giriş bölümünde de özetlendiği üzere, 2001-7 ile, 2008-9 küresel krizi sonrası çevrimlerde küresel ekonomik sisteme aktarılan ucuz ve bol likidite, ulusal ekonomilerde, özellikle bankacılık sistemi aracılığı ile kredi piyasalarını fonlamakta, kredi genişlemesine ve borçluluğun artmasına yol açmaktadır. Giderek daha az oranda reel yatırımlar ve reel büyümeye aktarılan kredi ise yine finansal piyasalara dönmekte ve bu ‘genişleyici çevrim’in devam etmesinin bir başka aracı olarak işlev görmektedir (UNCTAD, 2018). Bu yeni ‘finansallaşma ve borca dayalı büyüme’ çevriminin Türkiye ekonomisi için bir göstergesi, inşaat ve enerji gibi sektörlere akan bol likidite ve kredi olarak tespit edilebilir. Bu sürecin bir sonucu da son yıllarda gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ekonomiler için yoğun bir biçimde tartışılan ‘sanayisizleşme’ olgusu ve göstergeleridir.

Türkiye ekonomisinde, gerek mal/hizmet piyasaları, gerekse finansal piyasalar açısından küresel piyasalar ile bu bağımlı eklemlenmenin bir sonucu, 1960’lardan 1980’lerin sonuna kadar olan dönemde sürekli artış gösteren ve 1980’lerin sonunda (cari fiyatlarla) %30’lar seviyelerine ulaşan imalat sanayii/GSYİH payının 1990’lara geldiğinde duraksaması, bundan sonra da düşüş patikasına girmiş olmasıdır. Uzun dönemli bir değerlendirme yapabilmek açısından Şekil 5a, 1970-2013 dönemi için Türkiye’de imalat sanayii katma değeri/GSYİH oranlarını cari ve sabit fiyatlar ile vermektedir.¹⁴ Şekil 5b ise, 1998-2022 dönemi için (yeni seri ile) cari fiyatlar ile imalat sanayii ile birlikte tarım ve inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin toplam GSYİH paylarını vermektedir. Bu şekillerden de izlenebileceği gibi, 2000’li yıllarda ekonomideki yapısal dönüşüm hızlı bir şekilde tersine dönmüştür. Bu dönemde cari fiyatlarla imalat sanayii üretiminin GSYH içindeki payı hızlı bir şekilde düşerken, 1987 fiyatlarıyla hesaplanan payında kısmi bir artış gerçekleşmiştir¹⁵. Bu verilere göre, sanayinin büyüme hızı ile tüm ekonominin büyüme hızı arasındaki farklılık 2000’li yıllarda büyük ölçüde kapanmıştır. Bir başka deyişle, sanayi 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisi için “hızlı büyüyen odak sektör” olma niteliğini yitirmiştir (Taymaz ve Voyvoda, 2017). Buna karşın aynı dönemde sektörler-arası fiyatlar sanayi sektörünün aleyhine değişmiş, ortalama fiyatlara göre sınav ürünlerin fiyatı düşmüştür. Bu gelişme cari fiyatlarla hesaplandığında sanayinin GSYH içindeki payının 2002 sonrası dönemde hızla düşmesine katkıda bulunmuştur. Şekil 5b’den de izlenebileceği gibi, cari fiyatlar ile hesaplanan imalat sanayininin toplam hasıla içindeki payı 2009’da %17’ye kadar

¹⁴ Şekil 5a’da 1970-2006 dönemi için 1987 baz yılı ile 1998-2013 dönemi için 1998 baz yılı temel alınmıştır. TÜİK’in 2008 yılında milli gelir hesaplama yöntemi ve kapsamında yapmış olduğu köklü değişikliklerin etkisinin gözlemlenebilmesi için şekilde 1970-2006 yılları için eski yöntem ve 1998-2013 yılları için yeni yöntemle hesaplanan değerler birlikte sunulmuştur.

¹⁵ Ele alınan göstergeye ilişkin ortak dönem olan 1998-2006’a ilişkin eğilimler, 1987 ve 1998 baz yılı kullanılarak hesaplanan milli gelir serilerinde önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın özellikle hizmet sektörlerine yönelik yöntem ve kapsam farklılıklarından kaynaklanmış olması mümkündür.

gerilemiştir. 2022 yılında Türkiye’de imalat sanayiinin GSYİH içindeki payı ise %22.4 seviyesindedir.¹⁶

Böylece, 2000’li yıllarda Türkiye ekonomisi, iktisat yazınında ‘erken (prematüre) sanayisizleşme’ olarak tanımlanan sürecin bir örneği haline gelmiş, sınai üretimin GSYİH içindeki payı hızla düşüşe geçmiştir. Erken sanayisizleşme yazınına göre, genel olarak gelişmiş ekonomilerin geçtiği süreci tanımlayan ve ekonomide sanayileşmeden kaynaklanan üretkenlik artışları ile birlikte gerçekleşen (reel) gelir artışlarının talebi giderek yüksek katma değerli hizmetler sektörüne kaydırması sonucunda gerçekleşen ‘pozitif’ sanayisizleşme tanımına karşılık ‘erken sanayisizleşme’, özellikle 1980-sonrası dönemde gelişmekte olan ekonomilerdeki sanayisizleşme eğilimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Buna göre, erken sanayisizleşme sürecine giren (gelişmekte olan) ekonomilerde (imalat) sanayiinin (istihdam/katma değer) payının azalmaya başlamasına karşılık gelen kişi başı yurtiçi reel gelir seviyesi aynı süreci yaşamış olan gelişmiş ekonomiler ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. Bu durum kalkınma/büyüme dinamikleri açısından çok boyutlu olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.¹⁷

Sanayi sektörünün ekonomik büyümenin ‘motoru / çekici gücü’ olması savından yola çıkan geniş literatür, özellikle gelişmekte olan ekonomiler için ‘erken sanayisizleşme’nin potansiyel sonuçlarını özetlemektedir. Buna göre, erken sanayisizleşme daha düşük potansiyel büyüme anlamına gelecek, böylece gelişmekte olan bir ekonominin büyüme/kalkınma açığını kapatabilmesinin önünde önemli bir engel oluşacaktır. Bu sonuç açısından değerlendirildiğinde gelişmekte olan ekonomiler için sanayisizleşme, ekonominin potansiyel büyüme olanaklarını, emek ve kaynak kullanımını durduran patolojik bir durum olarak görülebilir (Singh, 1977).

İmalat sanayiinin teknolojik yenilik ve ilerleme açısından en dinamik sektör olduğu tespitinden yola çıkan Rodrik (2013) gelişmekte olan ekonomiler ile gelişmiş ekonomiler arasında ‘koşulsuz yakınsama’nın sadece sanayi için söz konusu olduğunu göstermekte, erken sanayisizleşen ekonomilerin büyüme potansiyellerinin de negatif etkileeneceği vurgusunu yapmaktadır. Böylece ‘artan getiri’, teknolojik gelişme ve yeteneklerin oluşması için kaynak sektörden yoksun olan ekonomi, sürdürülebilir üretkenlik artışlarını besleyen önemli bir mekanizmadan da yoksun kalmış olacaktır.

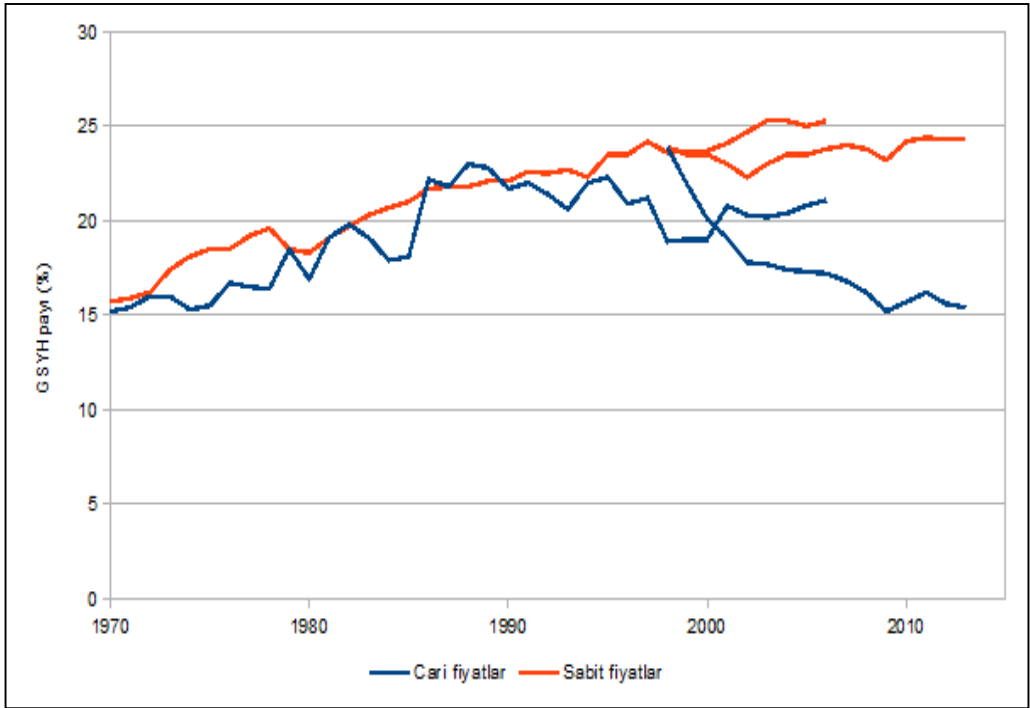
---

¹⁶ Katma değer paylarında izlenen ‘sanayisizleşme’ dinamiklerini sektörün yarattığı istihdam dinamiklerinde de görmek mümkündür. 2000’li yılların ortalarından itibaren sanayinin istihdam payı da sürekli azalma göstermiştir. Bu dönemde istihdam payları en fazla artan sektörler finans ve inşaat sektörleri olmuştur (Taymaz ve Voyvoda, 2017; Orhangazi ve Yeldan, 2021).

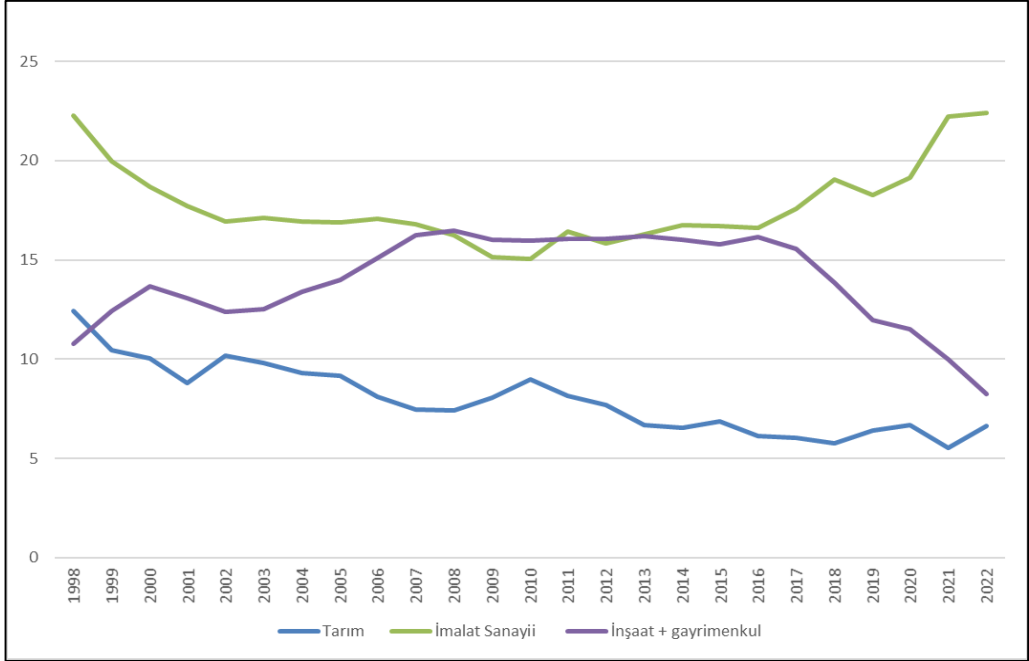
¹⁷ Erken sanayisizleşme konusunda öncül çalışmalar ve tartışmalar için, bkz. Rodrik (2013, 2016), Palma (2005, 2008).

Bu süreçler ve sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda ‘erken sanayisizleşme’, aynı zamanda ödemeler dengesi açısından kritik sonuçlara da yol açmaktadır. Türkiye ekonomisi için imalat sanayiinin toplam ihracattaki payı %94’ düzeyindedir. Böylece sanayisizleşmenin kısa dönemli bir sonucu, doğrudan dış ticaret dengesi üzerindeki olumsuz etki olacaktır. Orta-uzun vadede ise teknolojik yenilikler ve üretkenlik açısından dinamik sektörün kaybı, yapısal dönüşüm ve cari denge açısından önemli kısıtlar oluşturacaktır.

Şekil 5a
İmalat Sanayii GSYİH Payı (1970-2013)

Şekil 5b
Sektörel GSYİH Payları (%), 1998-2022

Kaynak: TÜİK

5. Sonuç yerine

Bu çalışmada uzun dönemli bir perspektiften Türkiye ekonomisi için en önemli kırılma göstergelerinden biri haline gelmiş cari açık probleminin yapısal nedenlerini değerlendirmeye çalıştık. Bu değerlendirmenin kısa bir özetini Bulutay'ın "Büyüme üzerine düşünceler" (2015) başlıklı çalışmasının satır aralarında bulmak mümkündür. Bulutay özetle şu tespitlere yer vermektedir: (*) "Türkiye ekonomisi için 2002 sonrasının temel ayırıcı özelliği dış ticaretin ve dış sermaye akımlarının çok büyük rakamlara ulaşması, bir bakıma ekonomiye egemen olmasıdır" (s.77). (*) "Dış kaynakların arkasındaki esas güç de dış dünya koşullarıdır, Türkiye koşulları değil" (s.77). (*) "Dış dünya koşulları dediğimde şunları kastediyorum: Küreselleşme, liberalleşme, dış ilişkilerin yoğunlaşması, dış ticaretin büyük hacimlere ulaşması, dikine uzmanlaşma, borsalara ve devlet tahvillerine uluslararası yatırım yapma eğiliminin çok artması. Ayrıca, çok önemli olarak, özellikle son gelişmiş ülkeler bunalımı sonrasında likidite, para bolluğu ve çok düşük faiz oranları" (s. 77-8). (*) "Sürekli sermaye hareketleri TL'yi

değerlendirmiştir. Bu değerlenmenin hem olumsuz, hem de olumlu etkileri olmuştur. Olumsuz etkiler dışalımın çok artması, ihracatın ithalata bağımlı hale gelmesi, bu ithalatta ara mallarının büyük ağırlık kazanmasıdır. Bu etkiden imalat sanayii çok zarar görmüştür” (s. 78). (*) “Bence bu sermaye hareketlerinin en olumsuz etkisi, ülkenin tasarruf ve yatırım oranlarını düşürmesi yanında, Türkiye ekonomisini çok büyük borç ve yükümlülükler altına sokmasıdır” (s.78). (*) “Bugün ve gelecekte ise cari fazla verilebilmesi çok zor görünmekte, ekonominin büyüme yaratmayan zorunlu işlemlerini sürdürebilmek için bile her ay önemli ölçülerde cari açık verilmesi gerekmektedir” (s.84).

Varılan noktada Türkiye ekonomisi için cari açık probleminin gerektirdiği yaklaşım, “iyi politika” reçeteleri arayışının ötesinde, uzun dönemli ve farklı küresel koşullar altında şekillenen “yapısal dönüşüm”ün niteliklerini ve sonuçlarını değerlendirmeyi gerektirmektedir. Çalışmamızın bu amaca hizmet edeceğini umuyoruz.

Kaynaklar

- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER (2007), *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*. İstanbul: Yordam Kitap.
- BORATAV, K. (2019), “Sermaye Hareketleri ve Türkiye'nin Beş Krizi”, *Çalışma ve Toplum*, 2019(1), 311-323
- BORATAV, K. (2022), *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2015*, Ankara, İmge Kitapevi.
- BORATAV, K. ve ORHANGAZİ Ö. (2022), “Neoliberal Framework and External Dependency Versus Political Priorities, 2009–2020”, E. Özçelik ve Y. Özdemir (der.), *Political Economy of Development in Turkey: 1838 - Present, içinde*, Palgrave Macmillan.
- BULUTAY, T. (2015), “Büyüme Üzerine Düşünceler”, *Discussion Paper, No. 2015/3*, Ankara: Turkish Economic Association.
- DEĞİRMENCİ E., KARAÇİMEN, E. ve KÖSE, A. (2017), “AKP’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi: Coşku, Durgunluk ve Tasfiye Eğilimleriyle Salınım”, *Toplum ve Hekim*, 32(5), 328-340.
- KARAHANOĞULLARI, Y. (2018), ““2001-2008 ABD” ve “2009 Sonrası Türkiye” Ekonomileri: Üç Açık Konjonktürü ve Sürdürülebilirlik Sorunu”, *Mülkiye Dergisi*, 42 (2), 261-292.
- KEPENEK, Y. (1999), “Türkiye'nin 1980 Sonrası Sanayileşme Süreci”, O. Baydar (der), *Çarklardan Chip'lere* içinde, İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yay.
- ORHANGAZİ Ö. (2019), “Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları, Finansal Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri”, *Mülkiye Dergisi*, 43 (1), 111-137.
- ORHANGAZİ Ö. ve YELDAN, E. (2021), “Re-Making of the Turkish Economic Crisis” *Development and Change*, 52(3), 460-503.
- ÖZÇELİK, E. ve ÖZDEMİR Y. (der.) (2022), *Political Economy of Development in Turkey: 1838 - Present*, Palgrave Macmillan.

- PALMA, G. (2005), “De-industrialization, ‘Premature’ Deindustrialization and the Dutch Disease”, S. N. Durlauf ve L. E. Blume (der.), *The New Palgrave Dictionary of Economics*, içinde, Palgrave, 401-410.
- PALMA, G. (2008), “Four Sources of Deindustrialization and a New Concept of the “Dutch Disease”, J. A. Ocampo (der.), *Beyond Reforms: Structural Dynamics and Macroeconomic Vulnerability*, Washington, D.C.: ECLAC - Latin American Development Forum, 71-117.
- RODRİK, D. (2013), “Unconditional Convergence in Manufacturing”, *The Quarterly Journal of Economics*, 128 (1), 165–204.
- RODRİK, D. (2016), "Premature Deindustrialization," *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1-33.
- SINGH, A. (1977), “UK Industry and the World Economy: A Case of De-industrialization?”, *Cambridge Journal of Economics*, 1(2), 113-36.
- ŞENSES, F. (1984), *1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme*, Ankara: V Yayınları.
- ŞENSES, F. ve TAYMAZ, E. (2003), “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der.), *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar: Oktar Türel’e Armağan* içinde, İstanbul: İletişim, 429-461.
- TAYMAZ, E. ve YILMAZ, K. (2008), “Integration with the Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries”, *Commission on Growth and Development Working Paper 37*, Washington, D.C.
- TAYMAZ, E. , VOYVODA, E. ve YILMAZ, K. (2011), *Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu*, İstanbul: TÜSİAD-EAF.
- TAYMAZ, E. ve VOYVODA, E. (2012), “Marching to the Beat of a Late Drummer: Turkey’s Experience of Neoliberal Industrialization since 1980”, *New Perspectives on Turkey*, 47, 83-113.
- TAYMAZ, E ve VOYVODA, E. (2017), “Yapısal Dönüşüm, Sanayileşme ve Sanayi Politikaları”, M. Koyuncu, H. Mihçı ve E. Yeldan (der.), *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim, 11-45.
- TAYMAZ, E ve VOYVODA, E. (2022), “From Domestic to Global Crisis: Turkey During the 2001–2009 Period”, E. Özçelik ve Y. Özdemir (der.), *Political Economy of Development in Turkey: 1838 - Present*, içinde, Palgrave Macmillan.
- TÜREL, O. (2020), “2000’li Yıllarda Dünya Ekonomisi be Türkiye: Kısa bir Not”, <http://21inciuzyulicinplanlama.org/wp-content/uploads/2020/11/Oktar-Turel.pdf>.
- UNCTAD. (2003), *Trade and Development Report: Commodity Prices, Capital Accumulation, Growth and Structural Change*. Geneva: UN.
- UNCTAD. (2008), *Trade and Development Report: Commodity Prices, Capital Flows and the Financing of Investment*. Geneva: UN.
- UNCTAD. (2018), *Trade and Development Report: Power, Platforms and the Free Trade Delusion*. Geneva: UN.
- VOYVODA, E. ve YELDAN, E. (1999), “Türk İmalat Sanayimde İşgücü Üretkenliği ve Ücretlerin Gelişimi" *Türk-İş 1999 Yılığ*, cilt 2, 195-219.
- YELDAN, E. (1995), “Surplus Creation and Extraction under Structural Adjustment: Turkey, 1980-1992”, *Review of Radical Political Economics*, 27(2), 38-72.
- YELDAN, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim;
- YEŞİLBAĞ, M. (2016), “Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaaata Dayalı Birikim Rejimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 599-626.
- YÜKSELER, Z. ve TÜRKAN, E. (2008), *Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar*. İstanbul: TÜSİAD.

Extended summary

Trade, current account balance and structural change in the Turkish economy

Abstract

Current account deficit, which has reached to 48.8 billion dollars, or 5.3 % of the gross domestic product (GDP) in 2022, has been one of the main indicators of “fragility” for the Turkish economy. Although Turkish economy has long been identified with its dependency on foreign resources to sustain economic growth, the post-2000 period has also marked a structural change in the relationship between foreign capital flows and the current account balance. Before the 1980s, a growth cycle through increased domestic demand for the Turkish economy, traditionally increased import demand, led to current account deficit and created the need for foreign savings. Yet, in the aftermath of the liberalization of the current and financial accounts, the direction of the causality has been reversed. Here, autonomous flows of (short-term) foreign capital have been the main drivers of the growth cycles of the economy, hence the dynamics of the current account balance.

The aim of this study is to assess the structural determinants of the now chronic and serious current account deficit of the Turkish economy. To this end, we first look into the main drivers of this structural change in the relationship between the growth, foreign capital flows and current account balance. Next, we discuss the contribution of structural change, investment dynamics and de-industrialization to the problem of current account deficit of the economy.

Key words: Current account balance, capital flows, structural change, premature deindustrialization.

JEL codes: F32, F43, F10, O11.

Current account deficit, which has reached to 48.8 billion dollars, or 5.3 % of the gross domestic product (GDP), has now been identified as one of the main indicators of “fragility” for the Turkish economy. In fact, the literature that investigates the long-term growth and development path of the economy has long been emphasizing the structural dependency of the growth dynamics of the economy on foreign savings, especially in the aftermath of the World War II. Boratav (2022), for instance discusses that the liberalization episode of 1946-53 mainly steered the economy away from manufacturing and towards the “exportable” traditional sectors, leading to continuous current account deficits and structural dependency on foreign savings. The following “import-substituting industrialization” period of 1960s and 1970s was marked by significant policy shift towards industrialization. Although there were significant efforts and marked achievements in shifting the production structure of the economy away from agriculture and towards manufacturing, it was then impossible to fully break the import-dependency and hence, foreign resources. Such dependency has also been identified as the main

reason why there has not been a substantial change in the integration of the Turkish economy with the global division of labor.

The post-1980 neoliberal restructuring of the Turkish economy is shaped by its gradual integration with the world commodity and financial markets. The 1980 structural adjustment program was followed by trade liberalization in 1983-4 and the liberalization of the capital account in 1989. Thus, Turkish economy has functioned under the conditions of a fully open macroeconomy in the post-1989 period. As is the case for most developing countries that have undergone these phases of liberalization / globalization, the main expectation behind the liberalization episode was that it would lead to increased savings, stimulate credit supply and investments, to eventually restore growth and stability. Yet a major consequence has been the exposure of the economy to speculative attacks of short-term capital movements throughout 1990s. As there was little autonomy left to the policy makers to pursue independent monetary, exchange rate and interest rate policies as major macro-policy instruments, the growth path of the economy in this period was largely shaped by the movements of speculative capital, appreciated currency and balance of payment problems. Hence, Turkey's 'lost decade,' the 1990s, was largely identified by volatile growth cycles, macroeconomic instability and political disorder.

The subsequent period of the post-2001 crisis adjustments, provided the Turkish economy with momentous opportunities to achieve structural transformation towards re-structuring of the dependency of the economy on foreign capital. The recovery from the 2001 crisis, was sharp and strong at sight. Inflation targeting monetary regime was successful in bringing high and chronic inflation down; evidently 'unsustainable' public debt of the 1990s, which constrained the macroeconomic policy space and hampered capital accumulation, was reduced to manageable levels; and the sharp depreciation of the Lira facilitated exports to thrive and current account to turn to an unexpectedly high surplus. Exports continued to increase after the crisis, albeit at a slower rate than that of GDP.

Relatively high interest rates were effective in decreasing high inflation rates; also in attracting large flows of foreign capital in the post-2001 crisis adjustment period. Such sizeable flows of foreign capital into developing countries during the period were largely resulting from the expansionary fiscal and monetary policies of the United States, leading to a massive volume of global liquidity. Turkish lira then started to appreciate, casing Turkey to be one of the few developing countries to give sizable current account deficits. Imports displayed a much faster growth partly, due to this gradual appreciation of the Turkish lira until the 2008-9 global financial crisis. At the same time, the economy became much more dependent on (especially) intermediate and primary imports. The trade deficit reached 4.0 percent of GDP in this process. This dependency of growth on trade / current account deficits has

become even stronger after the 2009 crisis. Substantial trade deficits were run in almost all post-crisis quarters, concomitant with positive growth rates.

In this paper, we investigate how the post-1989 liberalization episode of the Turkish economy has led to such a structural relationship between economic growth and current account deficits. Surely, an investigation of this relationship would also consider the impact of macroeconomic policies, innovation and technology policies, global energy sector and the repercussions of the energy sector dynamics on the Turkish economy. Yet, in this study we mainly focus on the effects of structural transformation, investment dynamics and premature de-industrialization.